

BİLGİNİN BELİRSİZLİKLERİ**Emine DOĞAN¹****Kitap İncelemesi/Book Review**

Geliş Tarih/Submission Date: 12.09.2024

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 22.02.2025

Doi: 10.53507/akademikdusunce.1549206

KİTAP KÜNYESİ:

Yazar: Immanuel Wallerstein

Çeviren: Beriven Alataş

Basım Yılı ve Yeri: 2013, İstanbul

Yayınevi: Sümer

Sayfa Sayısı: 250

ISBN: 978-605-61173-0-5

Epistemolojik tartışmalar, uzun yıllardır bilim dünyası içerisinde kendisine yer bulmuştur. Modern bilime yönelik yapılan eleştiriler ise özellikle XX. yüzyılın sonlarına doğru hızlı bir şekilde artmıştır (Hira, 2011). Amerikalı sosyolog ve yazar Immanuel Maurice Wallerstein, bu dönemlerde özellikle modern bilgi sistemlerine ve küresel kapitalizme yönelik yaptığı eleştirilerle ön plana çıkan bir isim olmuştur. Wallerstein, çalışmalarında toplumsal dünyanın sınırlarını ekonomik ilişkilerin belirlediğini savunmuştur. Ayrıca çalışmalarında temel olarak geçmişten günümüze doğru bir perspektif sunmayı ve Tarihsel Sosyal Bilimi kurmayı amaçlamıştır. Nitekim bu amaçları ve zamanla şekillenen düşünceleri doğrultusunda “dünya sistemleri analizi” olarak adlandırdığı bir teknik ortaya koymuştur. Dünya sistemleri analizi, her şeyden önce sosyal bilimlerin yapılış biçimlerine karşı bir protestodur (Wallerstein, 2013: 158). Bu bağlamda Wallerstein’in eserlerinin temel gayesi, sosyal bilimlerin tarihsel haritasını çıkarmak ve nasıl bir sosyal bilim kuralıyız sorusuna yanıt aramaktır (Uğraş, 2019).

Wallerstein’in 2004 yılında yayınlanan *The Uncertainties of Knowledge* kitabı 2013 yılında Berivan Alataş tarafından *Bilginin Belirsizlikleri* ismi ile tercüme edilmiştir. Wallerstein, *Bilginin Belirsizlikleri* eserinde genel olarak müphem olan bilginin parametrelerini analiz etmeyi hedeflemektedir. Wallerstein tarafından ortaya atılan yaklaşımlardan olan “Dünya Sistem Teorisi” bu eserde başvuru bir analiz yöntemidir. Wallerstein, bu yöntemle birlikte bilginin belirli kalıp yargılar üzerinden değerlendirilmesine karşı eleştirel bir bakış açısı sunarak sosyal bilimlere farklı bir yorum getirmeye gayret etmektedir. Bununla birlikte eser,

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Programı, eminedgn@gmail.com, Orcid: 0000-0002-6618-6173.

okurları sosyal bilimler açısından mevcut ve karşılaşılmaması beklenen durumlarla yüzleşmeye davet etmektedir.

Kitap, “Giriş: Zamanın Belirsizlikleri” bölümünden sonra “Bilgi Yapıları” ve “Disiplin İkilemleri” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım beş alt başlıktan, ikinci kısım altı alt başlıktan oluşmaktadır. Kitabın “Giriş: Zamanın Belirsizlikleri” kısmında yazar, geçmiş zaman algımızın da şimdiki zaman algımız kadar hızlı bir şekilde değiştiğini belirtmektedir. Geleceğe yönelik yapılan çıkarımların ise mevcut durumda kanıtlanamayacağından söz etmektedir. Dolayısıyla şimdiyi, geçmişi ve geleceği bilebilmemiz mümkün değildir. Bu gibi bilinmezlikler silsilesi sosyal bilimleri de zor bir durumda bırakmaktadır.

Birinci kısmın “Bilim İçin Bilimciliğe Karşı Olmak: Çağdaş Bilgi Üretiminin İkilemleri” alt başlığında yazar, okurları bilim insanlarının yeterliliklerine ve tarafsızlıklarına karşı kuşkuyla yaklaştıklarında bilgi sahibi olmalarının da ne kadar güçleşeceğini düşünmeye yöneltmektedir. Bu durum çağdaş bilgi üretiminin üstesinden gelmesi gereken temel bir problem olarak ele alınmaktadır. Yazara göre bu problemin üstesinden gelinebilmesi için nesnel bilim insanı imgesini terk edip, kibrini denetim altına almış olan bir bilim insanı imgesine geçilmesi gerekmektedir.

“Yirmi Birinci Yüzyılda Sosyal Bilimler” alt başlığında kitabın ilerleyen bölümlerinde de sıklıkla karşılaşılabilecek olan “iki kültür” meselesi tartışılmaktadır. “İki kültür” kavramı, felsefenin (geniş anlamda beşerî disiplinlerin) iyi ve güzel arayışlarına indirgenmesi ile bilimin doğruluk arayışları arasında ortaya çıkan ayrışmaları ifade etmektedir. Bilim ile felsefe arasında yapılan bu ayırım, karmaşık sistemler analizi ile kültürel çalışmalar arasında ilişki kurulamamasına neden olmaktadır. Yazar bunu “karmaşık sistemler analizi hala bilimsel olmak isterken, kültürel çalışmalar da hala beşerî disiplinler içinde kalmak istemektedir” (Wallerstein, 2013: 34-35) şeklinde izah etmektedir. Bu iki düşünsel eğilimin, ortak bir dil inşa edebilmesi için daha çok yolunun olduğu ancak bu sorun karşısında sosyal bilimlerin özel bir rol oynayabileceği ileri sürülmektedir. Ayrıca bu alanların yeniden bir araya getirilmesi için gerek doğa bilimlerin gerek beşerî disiplinlerin, sosyal bilimlere özgü olan bazı öncülleri kabul etmesi gerekmektedir. Ancak günümüzde böyle bir iş birliği içerisinde ne tür bölümlerin kurulacağı hala cevap bekleyen bir sorudur. Yazara göre yirmi birinci yüzyıldaki sosyal bilimlerin, yalnızca entelektüel bakımdan heyecan verici, toplumsal anlamda önemli ve çekişmeli bir alan olacağı iddia edilmektedir.

“Sosyal Bilimlerde Kesinliklerin Sonu” alt başlığında yazar, ilk olarak evrenin sürekli ve sonsuz bir akış halinde olduğu imgeden yola çıkarak, sistemlerin sürekli denge halinden uzaklaştığı ve belli bir noktadan sonra başkalaşım geçirerek bizi çelişkiler içinde yaşamak

zorunda bıraktığına değinmektedir. Bu noktada, Prigogine tarafından ortaya atılan çatalanmaları sosyal bilimlere göre uyarlayan Wallerstein, sistemsel bir çatalanmadan söz edebilmek için üç farklı dönemin analiz edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu dönemler şu şekilde sıralanmaktadır: Oluşum dönemi, gelişim dönemi ve çatalanma veya sistematik kriz dönemi. Yazar, çatalanma konusu ile ilgili döngüsel ritimler ile uzun dönemli eğilimlerin araştırılması şeklinde adlandırdığı metodolojik ilkeler önermektedir.

Kitabın “Üçüncü Halin Olanaklılığı ya da Braudel ve Prigogine Üzerine Düşünceler” alt başlığında yazar, genel olarak Braudel’in vurguladığı *longue durée* ve Prigogine’nin Arthur Eddington’dan ödünç aldığı *zaman oku* kavramlarına ilişkin derin analizler yapmaktadır. “Braudel olayların kronolojik zamanının karşısına süreyi -*longue durée*- koyar. Longue durée terimini de yapı terimiyle ilişkilendirir” (Wallerstein, 2013: 95). Prigogine, *zaman oku* kavramının ters çevrilmez süreçlerin doğada asıl yapıcı rolü üstlendiğine işaret etmektedir. Kitapta iki kavramın benzerlik ve farklılıklarının analizi yapıldıktan sonra, bu iki kavram arasında orta yolu bulmaya imkân veren üçüncü halin olanaklılığından bahsedilmektedir.

Kitabın ikinci kısmı olan “Disiplinlerin İkilemleri” başlığı altında farklı disiplinlerin kendi içinde ayrıştığı noktalar konu edilmektedir. Yazar, okurları on dokuzuncu yüzyıl sosyal bilimi tarafından kutsal üçlü olarak belirlenen ekonomik, politik ve sosyokültürel alanlarla yüzleşmeye davet etmektedir. Ayrıca yazarın bilim arayışındaki tarihçilere önerileri şu şekildedir: “on dokuzuncu yüzyılın kıymetli paradokslarının (ideografik/nomotetik, olgu/değer, mikro/makro) ötesine götürecek bir terminoloji üzerinde durmalıyız ve insani eylem alanlarının üçe ayrıldığı fikrinden de vazgeçmeliyiz” (Wallerstein, 2013: 160).

Kitabın “Tarih Yazımı” alt başlığında bilgi üretiminin şu şekilde dörde ayrıldığı dikkat çekmektedir: Kurgusal öyküler, propaganda, gazetecilik ve (tarihçi olarak kabul edilen bireyler tarafından yazılan) tarih. Kurgusal öyküler ile ilgili olarak günümüzde özellikle tarih bilgisinin tarihi romanlar ve filmler aracılığıyla edinildiğine değinilmektedir. Propaganda bir siyaset aracı olarak halkın düşüncelerini etkileme girişimi olarak ifade edilmektedir. Bu noktada gazeteciliğin propagandaya göre daha fazla doğruluk değeri olabileceği vurgulanmaktadır. Diğer taraftan gazetecilerin bilgiye erişebilmesi için yeterli vaktinin olmaması da bir dezavantaj olarak yorumlanmaktadır. Tarih yazımında ise birinci elden kaynakların güvenilirlik meselesi, tartışılması gereken önemli hususlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuların akabinde “hakikat” kavramı ele alınmaktadır.

Yazar, disiplinlerin ayrı olarak değerlendirilmesinin ancak az sayıda disiplin olduğu zaman anlamlı olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıştırılan disiplinler ile ilgili olarak yazar tarafından üç senaryo öne sürülmektedir. “Birinci senaryoda; bir gün gelip de sosyal bilimler

kendi ağırlığından çökene dek, sosyal bilimlerin örgütsel yapısını, ona yeni yamalar yaparak inşa etmeyi sürdürürüz” (Wallerstein, 2013: 207). İkinci senaryo, sosyal bilimlerin yeniden düzenlenmesine ilişkindir. Ancak bunun sonuçları birinci senaryo ile benzerlik göstermektedir. Yazar açısından gerçekleşme ihtimali en zayıf olan, fakat en çok istenilen üçüncü senaryo ise sosyal bilimler kapsamında değerlendirilen disiplinlerin yeniden birleştirilmesi ve yeniden bölünmesinin ardından sosyal bilimcilerin başı çekmesidir.

Son olarak, “Antropoloji, Sosyoloji ve Diğer Müphem Disiplinler” alt başlığında yazar disiplinlerle ilgili üç temel iddiasını sunmaktadır. Bunlardan ilki, disiplinlerin entelektüel alanlar olarak inşa edilmesinin artık bir fayda sağlamaması ve bunun yapılan çalışmaların önünde bir engel teşkil etmesidir. Yazar bu noktada tarihsel sosyal bilim olarak adlandırdığı bir fakülte çatısı altında sosyal bilimlerin tekrar biçimlendirildiği bir senaryo sunmaktadır; ancak bu senaryoda da geçmişte sahip olduğumuz herhangi bir şeyden daha iyisini ortaya koyabileceğimizin garantisini verememektedir. Yazarın ikinci iddiası, disiplinlerin örgütsel yapısının kurumsal alanlarda güçlü olmalarına yol açması hakkındadır. Bu durum, işleri “politik” olarak düşünmeye sevk etmektedir. Sonuncu iddia ise “sosyal bilimler kültürlerini hasat etmek” şeklinde adlandırılmaktadır. Yazar, hoşgörülü ve şüpheli bir tartışma ortamında gerçekleştirilen analizin, bu kültüre katkıda bulunabileceği iddiasındadır. Yazar açısından bu iddiaya göre sosyal bilim, doğa bilimleri ve beşerî disiplinler arasında önemli ilişkiler kurulabileceğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak yazar, *Bilginin Belirsizlikleri* isimli eserinde bilginin doğasında var olan belirsizlikleri analiz ederek ve tartışarak okurlara eleştirel düşünme noktasında bir kılavuz sunmaktadır. Ayrıca bu kitapta yalnızca bilgi yapılarını eleştirme amacı güdülmemekte; hem bilginin değerinin artırılması hem de disiplinlerin sahip olduğu belirsizliğin azaltılması doğrultusunda çok yönlü yaklaşımlar sunulmakta ve çeşitli önerilerde bulunmaktadır. Bu yolla birlikte yazar, okurlara farklı bir bakış açısı sunma yönündeki hedefine başarılı bir şekilde ulaşmaktadır. Kitabın çevirisinin titizlikle yapıldığı, yazım dilinin anlaşılır ve metin içeriğinin merak uyandırıcı olduğu düşünülmektedir. Yazarın kitapta yaptığı betimlemelerden ve gelecek projeksiyonlarından yola çıkarak, alanda özgün bir kaynak ortaya koyduğu söylenebilir. Özellikle sosyal bilimlere meraklı olan ve bu alanda uzman olan tüm kişiler, *Bilginin Belirsizlikleri* kitabının potansiyel okuyucu kitlesini oluşturabilir. Yazarın sosyal bilimlerle ilgili diğer çalışmalarının irdelenerek okunması, okuyucular açısından *Bilginin Belirsizlikleri* kitabının daha anlaşılır kılınmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Hira, İ. (2011). Wallerstein: Sosyal Bilimlerde Yeni Bir Paradigma İhtiyacı. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(1), 177-190.
- Uğraş, Ö. S. (2019). Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor. *Medeniyet ve Toplum Dergisi (METDER)*, 3(1), 125-130.
- Wallerstein I. (2013). *Bilginin Belirsizlikleri* (B. Alataş, Çev). İstanbul: Sümer Yayıncılık.

Yazar Beyanı

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: %100

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: Ethics committee approval is not applicable to this study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.